

Такім чынам, «дзівак-чалавек» як аўтапсіхалагічны лірычны герой А. Вярцінскага сустракаецца ў даволі вялікай колькасці вершаў, як правіла, адычнага характару. Менавіта «дзівак-чалавек» надае звычайным рэчам асаблівы сэнс. Гэты вобраз рэалізуецца як у філасофскіх, так і ў інтымных вершах паэта. Такія лірычныя тэксты маюць высокі стыль, адсылкі да хрысціянска-рэлігійнай традыцыі, пераважна прыродную вобразнасць.

Літаратура

1. Гоўзіч, І. М. Жанравыя пошукі Анатоля Вярцінскага: тэарэтычны аспект / І. М. Гоўзіч // Русская и белорусская литературы на рубеже XX–XXI вв. : сб. науч. ст. : в 2 ч. Ч. 2 / редкол.: С. Я. Гончарова-Грабовская (отв. ред.) [и др.]. – Мінск : РИВШ, 2007. – С. 56–61.
2. Вярцінскі, А. Выбраныя творы / А. Вярцінскі. – Мінск : Белар. кнігазбор, 2009. – 528 с.
3. Вярцінскі, А. Свято зямное: выбр. вершы, паэмы. / А. Вярцінскі. – Рэжым доступу: <https://coollib.net/b/340629-anatol-vyartsinski-svyatlo-zyamnoe/read>. – Дата доступу: 29.03.2024.

УДК 821.161.3'06-313.3

МАТЫЎ ПАДАРОЖЖА Ў ЧАСЕ ЯК СРОДАК АСЭНСАВАННЯ ЧАЛАВЕЧАГА ЛЁСУ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ПРОЗЕ

М. С. Язерская

*Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны», Рэспубліка Беларусь*

Навуковы кіраўнік А. В. Браздзіхіна

У артыкуле на матэрыяле сучаснай беларускай тэмпаральнай фантастыкі разглядаюцца спосабы ўвасаблення матыву чалавечага лёсу. Аўтар прыходзіць да высновы тры асноўныя канцэпцыі яго разумення пісьменнікамі, якія зводзяцца да фаталізму, «Парадокс забітага дзядулі», закальцаванасці чалавечага лёсу.

Ключавыя словы: час, хронафантастыка, тэмпаральная фантастыка, матыв чалавечага лёсу, матыв падарожжа ў часе.

THE MOTIVE OF TIME TRAVEL AS A MEANS OF UNDERSTANDING HUMAN DESTINY IN MODERN BELARUSIAN PROSE

M. S. Yazerskaya

Francisk Skorina Gomel State University, Republic of Belarus

Science supervisor A. V. Bradzikhina

The article, based on the material of modern Belarusian temporal fiction, examines ways of embodying the motif of human destiny. The author comes to the conclusion of three main concepts of his understanding by writers, which come down to fatalism, "Paradox of the murdered grandpa", the entanglement of human destiny.

Keywords: time, chronofiction, temporal fiction, motive of human destiny, motive of time travel.

У сучаснай літаратуры прадстаўлена мноства твораў, сюжэт якіх засяроджаны вакол трансцэндэнтальнага падарожжа, што дазваляе адкрыць новыя далягляды, атрымаць веды, дакрануцца да загадкавага і недасягальнага. Калі гэта вандроўка ў часе, то такія тэксты адносяць да хронафантастыкі (ці тэмпаральнай фантастыкі).

Пад гэтым тэрмінам разумеюць «адзін з жанраў фантастыкі, які распавядае пра падарожжа ў часе» [1], – зазначае Б. Неўскі. У такіх вандроўках ёсць некалькі адпраўных пунктаў:

1) героі падарожнічаюць у часе з уласнай волі;

2) героі выпадкова трапляюць у іншы час;

3) адбываецца перадача прадметаў ці інфармацыі з адной эпохі ў другую, пры гэтым у кожным часе героі могуць быць розныя.

Даволі цікава ў сучаснай беларускай хронафантастыцы рэалізуецца матыў чалавечага лёсу. Героі або спрабуюць яго перайначыць, умяшаўшыся ў падзеі мінулага, або, наадварот, разумеюць бясплённасць такіх намаганняў. Вера ў немагчымасць змяніць лёс называецца фаталізмам. Паводле такога разумення рэчаіснасці, любая падзея (добрая ці дрэнная) – гэта не проста збег абставінаў, а план вышэйшых сіл, роля чалавека – яго выкананне.

Галоўны герой твора Барыса Пятровіча «Карчмапрыдарозе» вандруе ў часе і прадае антыкварныя рэчы і манеты, якія забірае з сабой з мінулага ў сучаснасць. Ён, будучы гісторыкам па адукацыі, разумее, што, апынуўшыся ў мінулым, нельга мяняць ход гісторыі, каб не выклікаць так званы «эфект матылька». Упершыню гэты тэрмін быў уведзены ў 1972 г. амерыканскім метэаролагам Эдвардам Лорэнцам, які выступіў з лекцыяй на тэму: «Ці можа ўзмах крыл матылька ў Бразіліі вызваць тарнада ў Тэхасе?». Ідэя тэорыі Лорэнца была ў тым, што нават нязначныя здарэнні могуць прывесці да вялікіх наступстваў. Патрапіўшы ў масавую культуру, выраз «эфект матылька» ператварыўся ў метафару нязначнага моманту, здольнага змяніць гісторыю і сфарміраваць лёс чалавека ці чалавецтва. Спачатку такія «нязначныя» падзеі складана распазнаць, але пасля яны фарміруюць цэлую нізку прычын і вынікаў, і ўжо ў рэтраспектыве становяцца відавочнымі.

Таму герой-збіральнік з апавядання «Карчмапрыдарозе» толькі назірае за падзеямі, не дапамагаючы людзям з мінулых эпох, бо ведае, што яго высакародныя памкненні могуць скончыцца катастрофай. Аднак, апынуўшыся ў 1790 годзе, герой трапляе ў сітуацыю выбару: абараніць ад згвалтавання прыгожую дзяўчыну, у якой ён пазнае сваю прабабулю, і памерці ад шабляў казакоў, або дазволіць ім зламаць ёй лёс, а ў выніку – не нарадзіцца самому. Бяззбройны і засмучаны герой пакорліва прымае свой лёс і той факт, што ён мог бы дапамагчы, але не адважыўся. Ён чуе, як дзяўчына не хоча ісці з ваярамі, аднак прымае і гэта, хаця прычыць сабе ў думках: «Калі мы, беларусы, не будзем абараняцца, дык хутка нас зусім не стане. Знікнем пакрысе. Знікнем...» [2, с. 49]. У выніку здараецца трагедыя, а герой апынаецца ў бяспасці, бо яго варыяцыя рэальнасці знікае, ператвараецца ў суцэльнае цемрыва, ён пазбаўлены лёсу як такога. Такім чынам, у творы рэалізуецца «Парадокс забітага дзядулі», згодна з якім падарожнік у часе мяняе мінулае такім чынам, што існаванне ў цяперашнім становіцца немагчымым. Напрыклад, адправіўшыся ў мінулае, ён можа знішчыць свайго продка, што робіць яго існаванне лагічна немагчымым.

У апавяданні «Ля берагоў Аўстраліі» Р. Баравіковай прадстаўлена адваротная сітуацыя. Галоўны герой Ігар намагаецца вярнуць сваю былую каханую Вікторыю. Халадневіч з будучыні адпраўляецца ў мінулае, каб прадухіліць яе смерць. Аднак у падарожжа з мэтай змяніць ход падзей могуць быць непрадказальныя наступствы, а ў самога дзеяння не будзе пачатку, паколькі тое, што створыць Халадневіч у сучаснасці, не будзе вынайздзена ім самім, і Віка будзе паміраць кожнага разу, бо гэта яе лёс. Такім чынам, атрымліваецца замкнёнае кола, якое немагчыма перарваць. Згодна з кругавой мадэллю, усё вяртаецца да сваіх вытокаў. А. Нікалаеў адзначае, што «прастора і час там ёсць, але яны ўмоўныя, асабліва час, паколькі герой усё

роўна прыйдзе туды, адкуль сышоў, і нічога не зменіцца» [3]. Так і адбываецца: лёс галоўнага героя змяніўся пасля вандровак. Ён стаў паспяховым і вядомым чалавечкам, але ненадоўга.

Не менш цікавае з пазіцыі тэмпаральнай фантастыкі апавяданне «Крама згубленых рэчаў» В. Гапеева. Галоўны герой твора вяртаецца дадому і па дарозе бачыць незвычайную краму з надпісам «Магазін згубленых рэчаў» [4, с. 156]. Ён пісьменнік, а таму адразу ўзгадвае пра згубленую дзесяць гадоў таму асадку: «Яна была цяжкая, металічная, але зручная. <...> Той асадкай я пісаў познімі вечарамі на маленькай кухні, калі ўсе клаліся спаць» [4, с. 156]. Хлопец-кансультант нейкім неверагодным чынам дапамагае знайсці асадку. Пачынаючы з гэтага моманту цалкам рэалістычнае апавяданне трансфармуецца ў фантастычнае. Герой без хістанняў вырашае выкупіць сваю асадку, але выходзіць на вуліцу і адчувае дэжавю. Падыходзячы да ўласнага дома, ён бачыць, што ў ім запалена святло: «Нешта не так... І хоць прыцемкі былі, надворак выглядаў... не, не чужым, не незнаёмым. Проста не такім, якім быў учора і заўчора. Іншым. І ў той самы час я ведаў, што такім свой надворак я бачыў. Раней?» [4, с. 158]. Зайшоўшы ў хату, герой адчувае, што трапіў у сваё мінулае, на дзесяць гадоў таму: «І – тым хатнім духам, хатняй утульнасцю, якая была заўсёды ў нас па вечарах, калі... калі жонка была ў адпачынку, даглядаючы малую Жэньку» [4, с. 159]. Спраба вярнуцца да «Магазіна...» не ўдаецца: будынка няма на месцы. Разгублены і расчараваны, герой не ведае, што рабіць, і вырашае напісаць сабе ў будучыню паведамленне: «Ні ў якім разе не трэба купляць згубленую атрамантавую асадку ў крамцы» [4, с. 161]. Шукаючы надзейнае месца, дзе паперка не згубіцца, ён вырашае пакласці яе ў вокладку ад пашпарта, але... заўважае, што там ўжо ляжыць нейкая паперка. Разгарнуўшы яе, ён бачыць цыдулку з такім жа самым пасланнем сабе ў будучыню. Іншымі словамі, герой у чарговы раз пражывае момант свайго закальцаванага лёсу.

Галоўны герой-пісьменнік аповесці «Краявід з ментолавым пахам» У. Арлова пасля разводу пераязджае на новую кватэру побач са зруйнаванымі лютэранскімі могілкамі. У кватэры адбываюцца незвычайныя рэчы. Так, у адну з раніц, калі герой на самоце пісаў рукапіс пад улюбёную прэлюдыю № 15 Шапэна, ён пачуў пах ментолавых цыгарэт. Потым з'явіліся іншыя загадкавыя факты і таямнічыя здарэнні: вяртаючыся дадому, герой пачуў з кватэры гукі прайгравальніка. Імкнучыся знайсці вытлумачэнне містычным з'явам, герой пачынае ўласнае расследаванне.

Урэшце ён пачынае бачыць нейкую загадкавую жанчыну, якая з'яўляецца ніадкуль. У яе няма ні імя, ні канкрэтнага цялеснага ўвасаблення, яна не прывязана да пэўнага часу і соцыуму; на яе не ўплывае час. Гэтая жанчына становіцца не проста каханай героя, яна падаравала яму адчуванне Вечнасці. Аднак герой ніяк не можа ні намаляваць яе партрэт, не здольны ўспомніць тыя дзіўныя сумесныя прасторавыя і тэмпаральныя падарожжы, вярнуўшыся з іх. Гэтыя рамантычныя экспедыцыі з каханай адбываюцца ў анейрычнай рэальнасці. У снах яны разам наведваюць Рым і Талін, Альпы і Ла-манш, эпоху Гуса, XVI і XVII стагоддзі. Пасля такіх фантастычных вандровак у яго кватэры, тым не менш, застаюцца рэчавыя доказы: часцінка сухога букета з бясмертнікаў і макавых галолак, ложка, гадзіннік і інш. Герой нібы звар'яцеў ад кахання, апантаны Яе хараством, што прыводзіць яго да трагічнага фіналу, яго рэальнае жыццё цалкам паглынула прыгожая ілюзія.

Такім чынам, у беларускай тэмпаральнай фантастыцы прадстаўлены розныя канцэпцыі чалавечага лёсу: фаталізм (як у творы «Ля берагоў Аўстраліі» Р. Баравіковай), «Парадокс забітага дзядулі», узмоцнены маральнымі пакутамі героя (як у «Карчме пры дарозе» Барыса Пятровіча), закальцаванасці чалавечага лёсу (як у «Краме згубленых рэчаў» В. Гапеева). Сумяшчэнне матываў трансэндэталнага

падарожжа і кахання («Краявід з ментолавым пахам» У. Арлова, «Ля берагоў Аўстраліі» Р. Баравіковай) дазваляе пісьменнікам глыбока раскрыць праблему наканаванасці, нязменнасці, зададзенасці чалавечага лёсу.

Літаратура

1. Невский, Б. Хроноопера. Фантастика о путешествии во времени / Б. Невский // Мир фантастики. – 2005. – 24 авг. – Режим доступа: <http://old.mirf.ru/Articles/print856.htm>. – Дата доступа: 27.04.2024 г.
2. Пятровіч, Б. Жыць не страшна: фрэскі – 1, 2, 3, 4 / Б. Пятровіч. – Мінск : Медисонт, 2008. – 256 с.
3. Николаев, А. И. Основы литературоведения : учеб. пособие для студентов филол. специальностей / А. И. Николаев. – Режим доступа: <http://www.listos.biz/филология/никалаев-а-и-основы-литературоведения/анализ-художест-венного-пространства-и-времени>. – Дата доступа: 01.05.2024.
4. Гапееў, В. М. Я размалюю для цябе неба: аповесць, п'еса, апавяданні / В. Гапееў. – Мінск : Маст. літ., 2013. – 222 с.

УДК 811.161.3'373.46:004.9

ЛОГИКО-ПОНЯТИЙНАЯ СХЕМА КАК ОСНОВА ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО ГЛОССАРИЯ

Е. С. Зубарева, В. А. Дайнеко, З. А. Короткий

Учреждение образования «Гомельский государственный технический университет имени П. О. Сухого», Республика Беларусь

Научный руководитель М. В. Буракова

Терминология атомной энергетики является языком профессиональной коммуникации и представляет сложную многоуровневую систему с различными парадигматическими отношениями. Создание логико-понятийных схем (ЛПС) дает возможность провести инвентаризацию более 850 терминов атомной энергетики. Созданные ЛПС будут служить базой для дальнейшего оформления терминосистемы в виде нормативного терминологического двуязычного глоссария по атомной энергетике.

Ключевые слова: терминология, атомная энергетика, термин, логико-понятийная схема, глоссарий.

LOGICAL-CONCEPTUAL SCHEME AS THE BASIS OF A TERMINOLOGICAL GLOSSARY

E. S. Zubareva, V. A. Daineko, Z. A. Korotkiy

Sukhoi State Technical University of Gomel, Republic of Belarus

Science supervisor M. V. Burakova

Nuclear energy terminology is the language of professional communication and represents a complex multi-level system with various paradigmatic relationships. The creation of logical-conceptual diagrams (LCDs) makes it possible to conduct an inventory of more than 850 nuclear energy terms. The created LPS will serve as the basis for the further design of the terminological system in the form of a normative terminological bilingual glossary for nuclear energy.

Keywords: terminology, nuclear energy, term, logical-conceptual scheme, glossary.